

Falrajz az Újépület oldalán¹

Le a kalappal! Illetve egyelőre fel, hogy majd lekapható legyen.

Reggel értesültem a Neugebäude falát díszítő újabb ábrázolatról, s iparkodtam, hogy lássam is; előbb érjek oda, mint az átmeszelésre kirendelt silbakok. Látszott, gyorsan dolgozott az ismeretlen kollega, kevés vonallal, sebtében rajzolt, a lényegre figyelmeztet csupán, de épp e koncentrált igyekvés adott friss erőt a képnek, oly bájt, utánozhatatlant, mi rögtön megfogott. Ha akkurátusabban ügyködik, részletesebb stílt s kidolgozottabb formát talál, joggal ítélnéd akár visszatetszőnek a jelenetet, nyájas olvasó, meglehet, ha majd leírom (mert el az sem kerülhető), s te majd elolvasod, annak is fogod tartani, ordinaré, mondog, infernális vagy rút módon frivol, ám hidd el, ott a helyszínen, az Újépület oldalán másként hatott.

Dél felől, a Drei Kronen Gasse irányából érkeztem, jó egynéhányan ámolyogtak ott, és nem csak férfinép. Mind inkább derült; olyat, ki háborgott, nem láttam, s rosszalló szentenciát sem mondott senki sem, holott az ajkakon nem volt lakat. Tótul, rácul, németül trafikáltak, tán oláhul vagy gurául is, legtöbbször persze magyarul beszélt. A kényesebb szók deákul hangzottak el, mi a magyar beszédnek akkortájt szemérmes különcsége volt, ez aztán férfitársaságban vagy a honvédek s a pórnép között el-elmaradt, s így sajtóságos lett a nyelv, nem könnyen eltanulható. Példaként említem csupán, hogy a concubitusra használt tőszavuk mást és mást jelent függően attól, mily szócska jár előtte. Elbaszni, kibaszni, átbaszni, lebaszni, rábaszni, bebaszni, szétbaszni vagy végül odabaszni... mindnek más értelme van, s egyiknek sincs már az említett aktushoz köze. Talán értesz, késői olvasóm; ha mégsem, tőlem ne várj magyarázó disszertációt, mert mind én sem tudom. Ahhoz nem elég itt élni, sőt születni sem; hozzá száz Ungarish felmenő szükségeltetik egész a vérszerződő hétvezérekig, kiknek sorát, hogy a confusio nagyobb legyen, görög pentameterben skandálja itt a nép: Álmos, Előd, Ond, Kond, Tas, Huba és Töhötöm.

OROSZ ISTVÁN (1951) Budakeszin élő képzőművész, rajzfilmrendező.

1 Grimm Vince készülő önéletrajzának részlete.

De félresiklottam nagyon. A kaszárnyából küldött culágerek, mert végre megjelentek hárman is, fejük vakarták, s oly ímmel-ámmal kezdték keverni vödrukben a mészt, mintha azt gondolnák, ha már el kell pusztítaniok a hírhedt produktumot, legalább adják meg módját, s a művelet minden részletét, mészhígítástól pemzlitörlésig bőven kiporciózták.

A hivatalos protocollum szerint a criminálmétodus ilyenkor az, hogy a Helytartótanács kirendel egy képíró, ki fölveszi a bűnjelet, vagyis a skandalumábrát átrajzolja a címeres füzetbe, hogy a további nyomozásnál a detektívek hasznára váljék; a rombolás csak ezután következhetik. Szemán jött, a rendőrségi fantomképrajzoló, ki onnan ismerős nekem, hogy könyomdamban volt segéd egykoron. Ügyes legény, Ruszinszkóból való, Munkácson tanulta a rajzolást, de túl gyorsnak ott ő sem volt mondható, álmos szemekkel pislogott a képre, így maradt idő, hogy fölvezöljam magamnak én is a pompás ábrázolást. Most tehát, figyelmezz olvasóm, ezt teszem szavakkal is.

Von Jellasics tündöklök ottan hadvezérként, oldalán kard, fején taréjos Zweispitz kalap, ahogy húzatos gukkerébe nézvén Pestet kémeli. Zsófia főhercegnő előtte térdepel (pufándlis rokolya, széles dekoltázs, fűzőbe vont derék, nyakmásli, loknis hajfodrozat), rajongva néz a bánra föl, s megdagadt phallosát (hogy a deákos névnél maradjak) csókjával illeti. A vázlatos mű legkidolgozottabb része ez. Hogy a tudatlanabb szemlélőt segítse, a szereplők mellett – horribile dictu! – karakteres verzál betűkkel ott virít nevük. JELLACSICS, SOFIA FRIDERIKA, bár alig hiszem, hogy a környülállók közt lett volna egy is, ki e segítségére rászorult. Meghitt, idilli rajzolat, kár érte, hogy elveszett a többivel, mert ez idő tájt Pest városában majd mindenik napon feltűnt hasonló ábrázolás kapun, palánkon, házfalon, mit sorra elmeszeltek. Hogy ki rajzolta őket (gyanítható, hogy egyazon kéz műve mind), meg nem mondhatom, noha sejtésem lenne épp, de engem akkor már nem érdekelt meg senki sem. Faggatták talán Lieb Micut, ki Szerelmey néven Lauka Charivarijába rajzolta gúnyképeit, de tudtommal ő sem nyilatkozott.

A kedélyes álmélkodók növekvő hadából egy karcsú fiú lépett hozzám, ábrándos kék szemek, ki azzal próbálta férfibbá magát növelni, hogy szőke szakállát tekintélyesre hagyta, ez volt tán nejeének óhaja, kit hírlík, kikezdték színész körökben, hogy ágyában gyermeket tart. Rájöttetek már? Ő volt Jókai. Megismert, mert németül köszönt, mit magyarul fogadtam el. Tudtunk egymásról, mi ösmeretségnek akkor még alig volt hívható.

– Ott voltunk a Wollgassén pénteken – így indított –, s hadd mondjam, elbűvölt a költeménye.

Próbáltam iróniát találni abban, ahogy szólt, vagy kettős értelmet a mosoly mögött, de egyiket sem vettem észre, s most, hogy sokadszorra idézem föl egykori disputánk, most sem találok ilyet sem hangsúlyában, sem tekintetében. A Wollgassén, a leégett német teátrum előtt a Pest ellen vonuló von Jellasics miatt opponáltak a helyi németek. A gúnydalok, spontán szónoklatok közt az egyik műsorszám az vala, hogy Paulina nővérem pár strófát Jellasics-eposzomból

citált. Ötöt-hatot? Több tán nem is volt belőle meg, igaz, a meglevők sem hangozhattak végig el, mert a nép, a pesti svábok dalolni kezdték a *Zsófia*, *Zsófia*, *Metternich* / *Zsófia*, *Zsófia*, *Jellasics* kezdetű nótát, mit tovább idézni nem fogok, mert már kimerítettem minden pórszavat, mi a cenzorhatóság által egy írásra kiporcióztatott. Sőt túl is léptem azt: bruh-ha-ha. A sokadalom többi fölszólamlása azt taglalta, hogy a városhoz közeledő bán mely testrészébe miféle eszközök meddig tolassanak bele (zömükben tövig).

- Ki kéne nyomtatni, s a kormány ponyváján osztani – folytatta Jókai.
- Én meg hallottam önt személyesen a Redoute előtt.

Hogy értsd te is majd, késői olvasó, mi nekünk ott félszavakból volt nyilvánvaló, ahhoz már hosszabb mese tartozik. Ki volt von Jellasics? Báró és főkatona a császár- királyi armadában, éppen velem korú; táborszernagy, kit a forradalmi napokat követve sebtében horvát bánná ütött Ferdinánd, s legott császári tanácsossá is, hogy a renegát magyarság megfenyítéséhez kellő decretuma legyen. Pesten, Budán, de tán a két hazában akkor már mindenütt ismert volt e név, s aligha hangzott három mondat el, hogy bennük egyszer a bán neve említve ne legyen.

De mégis előbből kezdem el. Noha Pesten élek már tucat évnél is régebb óta, mégis bécsi származék vagyok, ki az osztrák politikum értésében jártasabb talán, mint az itt lakók; s a distancia, ahonnan a birodalom történelemcsinálóit figyelhetem, tán tisztább képletet mutat, mint annak optikája, ki a sűrűből szemez. Három politika versengett a jövőt illetően, melyek a márciusi forradalmak után gyorsan fedték föl arcukat. Elsőként a Camarillát hozom, e conservatív testület kívánalma az volt, hogy ne változzék semmi meg. A reformok vonassanak vissza, amily gyorsan csak lehet. A magát liberálisnak hívó ifjúság a nagynémet eszméért lelkesült, s oly alkotmányt akart, minek kimunkálását a frankfurti parlamenttől remélte. E radikális törekvés legnagyobb ellenfele az a Prágából induló teória volt, mi ausztroszlávizmus néven híresült el, mely szerint a soknemzetségű álladalmat cseh-illír császársággá kell alakítani, melyben a nem szláv lakosság, vagyis a német és magyar ajkú rész kisebbségbe lépzen kényserítve majd.

Szabadelvűnek gondolván magamat, a nagynémet ideáért lelkesültem, s bár ötvenhez voltam közel, úgy tetszett, ha Bécsben lennék, a lázadó ifjúsággal építeném a barikádokat. Ugye bizonygatnom sem kell, hogy az új magyar világ, vagyis a pesti kokárdás revolucionerek, majd a Batthyány gróf vezette felelős ministerium érdekében is e másodikként előadott terv állott, vagyis, ha a személyes szimpátiáktól eltekintek, eszméim akkor is melléjük sodortak volna.

Ausztriára nézvést a legnagyobb rossznak a szláv összefogás ígérkezett, így aztán igencsak meglepő volt, mi a Camarilla boszorkányüstjében kifőtt. Titkon tüzelték, majd egyre nyíltabban támogatták a magyar ellen felkelt szerbeket, s mi túltett rajta is, forszírozták a horvátok támadását. Úgy képzeltek, ha a potenciális veszélyt jelentő nemzetségek gyöngítik egymást, abból nekik csak haszon keletkezhetik, s ha egyik a másikat kivéreztetni, a maradékkal leszámolniok

nem lesz majd nehéz. Jellasics aligha látta át, hogy maga is eszköz csupán, a bécsi fondorlatnak eszköze, hisz a Camarillában legnagyobb szavú bajor főherceg-asszony személyes kegyeltje volt, vagy több is annál, mint kegyelt. A Neugebäude falán pompázó festvény mellé száz hasonló volt állítható. Legtöbb szóbeszéd egy Bad Ischl-i pásztoróráról beszélt, órákról inkább, hisz a gyógyfürdőzés után kilenc hónapra megszülető Ferenc József atyjaként számon tartott férfiak közt Josip Jellasics gróf csak az egyik volt – Wasa Gustav svéd királyi herceg s az ifjú Napóleon, a sasnak fiókájaként emlegetett reichstadti prinz társaságában. A biztos csupán az anya: a Zsófia Friderika Dorottya Vilma satóbbi nevre keresztelt fenséges főhercegasszony, illetve ami még nála is biztosabb, hogy az atya *nem* Habsburg–Lotaringiai Ferenc Károly őfőhercegsége volt.

Jellasics úgy vélte, épp a magyar exemplum nyomán buzdulva föl, eljött az ő ideje, hogy javítsa Horvátország státusát a birodalmon belül, s úgy gondolta vagy azt súgták neki, hogy a Batthyány-kormány rovására szerezhethet előnyöket. Tábort gyűjtött a Dráva mentén, és nyíltan készült a betörésre. A császár ugyan némi alkotmányos látszatintézkedést foganatosított ellene, s az udvar közvetítő tárgyalást is szervezett Jellasics és Batthyány között, amelyen azonban a horvát bán oly pökhendin lökte vissza a békejobbot, amit csak az tehet, kinek mögötte biztos segítők sereglenek.

Így állt tehát a nemzetpozíció, midőn Jókaival eszméket cseréltünk, s a föltámadó eső elől egy közeli serházba tértünk, hol kelvirág s szalonna is járt emlékem szerint a serhez. És később eltörtünk egy szivart.

Mi még, mi fontos volt akkor nekünk? A magyar armádia! A katonák zöme olaszhonban, cseh s morva földön és Galíciában állomásozott, hogy ott császáraját segítse. Ha visszabocsátatnak, nem lenne gond az illír csöcseléssel. De bocsátatnak-e? Hűség s törvényesség korlátai közt vergődött a magyar, s mit osztrák szövetsége kínált neki: hűtlenség s árulás. Különös egy világ volt Pest akkoron, a szomszédos teremben olasz kadettek kugliztak garasban, s a bőrkötényes kellner, ki légycsapóval járt az asztalok között, frank volt, helvét hitű.

– Ki kéne nyomtatni hát? – ismétlem el szavát, mit a pattogó esőben kommentálni elfeledtem. – Jól értem Önt?

– Úgy bizony! S a kormány ponyváján osztani. Hogy mi pénz kapható, nem tudom, de sejtem azt: Petőfi Marseillaise-e, vagy mit annak mondanak, *A honvéd* kilenc strófa csak, s érte ötszáz forintot kapott.

Átjött a mondaton egy csepp indignáció, mit a szájszögletbe rajzolt mosoly azonnal zárójelbe tett. Akkor már híre járt, Petőfi úgy ajánlotta föl versét százezer példányban való nyomtatásra, hogy magának érte tízezer pengőforintot akart. Persze a végül megkapott ötszáz is több, mint amit versért a két magyar hazában fizettek valaha. Tudtam a köztük megromlott kapcsolatról, arról már akkor ki nem tudott, de hogy a finans-kalamajka továbbbrondítja azt, új volt nekem.

– Az *Életképeket*, tán ösmeri, most én csinálom. Szerkesztő-újdondász vagyok a kolofon szerint Petőfivel, de ő már nem redaktál szeptember vége óta, nincs is itt, legföljebb néha postáz egy költeményt. De nevében is mondhatom,

ki biztos nagyra tartja önt, s hálás a *János vitéz*hez rajzolt huszáros envelop miatt, hogy a Jellasics ellen írott époszát örömmel hoznánk...

- Egy fordítást? Magyarra téve át?

- Inkább átszerkesztés legyen. Szívem szerint való, mit írt, de ily svarc-gelbezős napokban az ön német neve..., tán érthető, ha most nem. Az átköltő viszont én magam leszek. Fizetni persze önnek is fogunk..., sőt csak önnek..., de értse meg, jó-e most azt írni egy mégoly nekünk való vers alá is: németből fordítottatott.

Érezte tán, megbántott, vagy komplimenten járt esze, mi korom szerint megillet, ám nem lévén ötlete, ügyetlenül tárta szét kezét.

- Az Életképek sajnos nem közöl rajzokat.

Megsajnáltam, mert látszott, nem jut oly kárpótlás eszébe, mellyel iménti mondacsát enyhíteni vagy jóvá tenni tudná, bárhogyan iparkodik.

- Talán egy sakkfeladvány? - pöcköltem el egy serhabba fúlt legyet.

- Ó, sajnos az sem... Tudom, ön sakkozik. Párizs..., mindent tudok... De ily időkben... Nincs rá kereslet.

- Az enyém más; amíg a kellner a sörkorcsolyával kijön, fabrikálok redaktor úrnak egy aktuálisat.

- Fejből, sakktábla híján?

- Ehhez tábla s báb nem szükségeltetik, hallgassa csak, amice Jókai:

Feladat Sakkozók számára. A' partié így áll. A' feketesárga részen van egy király, meg egy királyné. Van egy futó - ez Jellasics. Van egy bástya - ez Windischgraetz. Van egy ló - ez Récsei Ádám. Van két pion - ezek a' ráczok és oláhok. A' háromszinü részen - sem király, sem királyné. Van egy futó - ez Baldacci. Van két bástya - ez Perczel és Görgei. Van egy ló - ez Teleki Ádám. Van hat pion - ezek a' magyarok, székelyek, olaszok, bécsiek, lengyelek és tirolok. Kérdés, hogy lehet a' feketesárga királynak és királynénak hat húzással mattot adni?

Akad már lap korábban is, mi sakk-aufgábékat publikált (a Pestre is eljutó *Leipziger Illustrirte Zeitung*ban magam is közöltem számosat), és rendszeresen megjelenő sakkrovatok is léteztek (az *Illustrated London News*-ét csak azért említem, mert szerzőjével, Mr. Stauntonnal (ki nem csak sakkmatador, de jeles Shakespeare scholar) váltottam akkor több levélt). A magyar sajtó első valódi sakkfeladványa azonban csak tizenegy évvel később, 1859 decemberében jelent meg a *Vasárnapi Ujság*ban, a szerző Rozsnyay Mátyás, a szerkesztő pedig, találjátok ki... Jókai. A lap hozzám, Sztambulban éltem épp, csak a következő évben érkezett, nem lett volna értelme hát a megfejtést megküldenem (most versenyen kívül megteszem: 1. Fc 8 - f 5, e 7 - e 6. 2. Fc7 - d8, e6 x f5. 3. e4 x f5, e5 - e4. 4. Fd8 - f6#. Minden más húzásból patt lehet), azt meg pláne nem lett volna ildomos megírnom, hogy a szabadszállási patikus, tudniillik Rozsnyay mily rosszul értesült, midőn arról tudósított, hogy a londoni iparkiallítás nagy versenyét Szén János nyerte meg. Szép álmom, de sajna nem való. A győztes egy boroszlói számtantanár, név szerint Anderssen úr; igaz Szén kétszer is legyőzte őt, de az meg négy ízben Szén Janót. (Erről egyszer majd szólok többet, és arról is, mért nem állhattam sorompóba én.)

De vissza most az *Életképek*hez! A decemberi számban (1848-ban vagyunk megint) jött tehát magyarrá átköltött s megkurtított eposzom Jókai Mór név alatt; a cím *Pan Jellasicz*, s ugyanott a sakktalány. Nagy szenzációt egyik sem kelthetett, mert utolsó szám volt. Landerer állta szavát, mely szerint, ha az *Életképek* négyszáz példány alá esik, fölmond a márciusi férfiaknak. Megszűnt a lap. Négyszáz olvasó egy nyomdásznak kevés, s hogy elartson két immár családos férfiút, ahhoz meg semmi sem. Azt, hogy a háttérben én is ott valék, aligha tudta meg. Pénzt nem láttam belőle, igaz nem is reméltem. Csinálj magadnak, gondolhatták, kik tudták a bankóprésben is érdekelt vagyok.

A Jellasics-verset tovább faragtam, igaz, már Debrecenben, mert Szilveszter napján Windisch-Grätz megszállta Pest-Budát, s kinek vaj volt fején (ez rá és rám is állt), továbbfutott. 1849 nyarán, hogy visszavitta fővárosunkat Görgey, kiadható lett a gúnyeposz, Kozma Bazil nyomtatta német betűkkel, s egy évre rá Lipcsében is kijött. A cím: *Jellacschiade*. Akik kézbe vették s olvasták anno Jókai opusát (na persze nem sok pesti bürger volt ilyen), azok konstatálták az egyezést. Hétsoros, jambusban írt versszakok, rímképletük: x a x a b b a. Az utolsó, a ritmust is megugrasztó párrímes sorok és a mögéjük húzott csattanó teszi azonossá a verselést.

Jókai. Mondják, hogy a bukás után e költemény miatt kellett bujdoskolnia. De akkor ott a serház asztalánál, elfelezvéen egy hosszú Gschwindt-szivart, ezt ki sejtette még? Közzájon forgott, minő bajok kerülgetik, vállára tettem hát kezem. A bántó Petőfi-vers miatt, mit épp az *Életképek* közölt, Vörösmarty elhidegült tőle. S főképp a nagy költő köre. Anyja kitagadta, s a Laborfalvi-frigy miatt a barátok zöme is kerülni kezdte. Mi az anya szemszögéből tán érthető, hisz színi delnőt vett el, nyolc évvel korosabbat, kinek magának is volt már gyermeke, törvényen kívüli leányka, kit nevére sem vett a színész Lendvay, mindez elég ok egy anya botránkozására, megengedem, e sok közül tán egyik is elég; a társak felől nézvést, az ő szemük szögéből azonban semmiképp. Ők háborgásukkal Petőfit majmolták. Petőfi meg..., hogy épp e költő, a poétáknak tán legnagyobbika vonna határt a szerelemnek, rántaná azt a porba le, s válna hirtelen erkölcs-csősz nyárspolgárrá..., arra nincsen szavam! Legföljebb ennyi: nyárspolgárrá Petőfinek nem kellett válnia, mert az volt lelke mélyén: minden ízében filiszter. Igaz, egy vátesz maszkját viselve s jakobinus szerepben tündökölve. Bizony: Petőfi! Értettem sértettségét, hisz március óta Jókai körött keringett a szóbeszéd, ki az ő forradalmát orozta el; a szentté tett napot. A Petőfi által játszott szerephez illett volna inkább, hogy kokárdát tűzzön mellére, és csókot hintsen homlokára egy prima donna a nyitott színpadon, de az mégis a kékszemű Jókai karjába omlott, kit csak Móric kisasszonynak hívtak még tegnap is a Pilvaxban a nagyfiúk. Skandalum volt néki ez! Ki ösmertem Petőfit, tudtam, hogy mily hiú s mily önérzetes.

A téma kapcsán kezdett párcsevely később közhelyes szofizmákba fúlt. Hit nélkül győzködtem Jókait, hogy a költők joga úgy suvicolniok saját nimbuszukat, hisz abból élnek, mint nekem, ki plakátokkal promulgálok műkereskedésemet,

s hírlapi ephemerát fizetek, hogy könyomdám ismert legyen. Ő meg azt próbálta hitetni el, a költők fátuma, hogy a hon állapotján búsongva kopjon föl álluk, vagy szüzek komplimentjét epedve hasadjon meg szívük, s tallérok helyett csillogot számoljanak csupán a mennynek boltozatján.

Ha tudományom nincsen is elég ily philosophiákhoz (kedvem se sok), de arra tán elég vagyok, hogy bátyjaként – kétannyi voltam akkor épp, mint Jókai – hozzá hajoljak, s átkaroljam a föltolult melancholiát enyhíteni. Hagytam, beszéljen, folyt a román belőle akár a földuzzadt patak; fabulált, mondaná más, én hittem mindenik szavát, ha tudtam is, hogy túlzó némelyik. Épp azt színezte hosszasan, hogyan vitt Kossuthtól menlevélt a zsványkirály, Rózsa Sándor saját kezébe, midőn a második kört (vagy már a harmadik volt?) kellnerünk kihozta, s betoppant a csuromvíz rajzoló, ki végzett az Újépületnél. Alighanem futott idáig, mert lihegett, csuklott, tüsszögött szegény.

- Szemán! – kiáltottam felé – Szemánka, egy serre vendégünk legyen!

- Danke, Grimm bácsi – jött asztalunkhoz – danke schön... – s a köhögéstől szinte fuldokolt. Látszott beszélne még az ágrulszakadt, s kezét csókolna, mint szokása volt, de a krákogástól megfagyott torkán a szó. Megfordítottam a papírt, mi előttünk hevert, s kezébe adtam az ónt, írja le, mit mondana. ICH TRINKE LIEBER ETWAS WARMES – körmölte nagybetűkkel, s hogy a sor végére ért meg is szűnt fuldokolni, s már beszélt megint: – úgy érte a ser, herr Grimm..., a ser legyen meleg..., sőt inkább bodzaherbaté legyen. Kacagtunk: felcser kell neked, s köpöly; először ő is, aztán hirtelen komor lett, fehér, majd akár a főzött rák veres. A pír a bal fülétől indult, a föl-le nyeldekelt ádamcsutkáig volt szemmel követhető, s meg aligha állt a csizma földte tíz lábujj előtt. Fölnézett lopva ránk, s a papírt leste újra táguló szemekkel. Kapcsoltam hirtelen, s láttam, hogy érti Móric is, mi baj; de tudta rögtön, mit kell tennie. Az elnyomott szivart szájába vette újra, s a csővé gyúrt papírt a gyertyalángba mártva rágyújtott vele.

- Nincs gond, fiú – ütöttem hátba jó Szemánt, kit most a füsttől könny is kerülgetett.

- Grimm bácsi, én...

- Ne folytasd, fiú! Mit láttunk, semmi már.

Hogy értsed, olvasó, az írásban, miket Szemán elénk vetett, a nagybetűs kalligráfia épp megegyezett az újépület falára rótt szöveg betűivel. Grafológusnak sem kellett lenni hozzá, hogy megértsük: az éji rajzoló s kit nappal a polícia kiküld lemásolni a bűnjelet, az egyetlen személy.

Ki más: a tüsszögő, a csukló kis Szemán.